

CERCANT L'ORIGEN D'UN PREJUDICI

A les Illes, a les èpoques de normalitat lingüística —un concepte l'inici del qual podem situar en el segle XIII i que es va diluint progressivament a partir del decret de Nova Planta— els nostres avantpassats que escrivien utilitzaven de manera fixa i sense excepció l'article que ara s'anomena literari o estàndard. Aquest fet és el fonament sòlid de l'ús modern, que possibilita la unitat de la llengua. Els nostres avantpassats practicaven la *normalitat de l'article*, és a dir, els tractaven tots de la mateixa manera, no feien excepcions amb cap paraula particular, per exemple, els topònims. Aquest fet és avui perfectament conegut de tothom qui estigui atent a les coses que es van publicant sobre la nostra llengua. Però en l'ús dels topònims sí que s'ha trencat modernament la tradició, i això crea un forat en el nostre procés d'estandardització, una ruptura de la necessària continuïtat entre els topònims i la resta de les peces de la llengua. Aquest ús ha generat uns sentiments d'adhesió entre molta gent, que no podem deslligar de les mancances històriques del nostre procés d'estandardització i de les manipulacions ideològiques que han estat utilitzades per a obstaculitzar aquest procés. La pràctica reiterada ha creat un prejudici en els parlants i fins i tot entre les files del gremi de la llengua: la creença que l'*excepció* dels topònims és un requisit de la natura d'aquests elements. Els qui em coneixen saben que de fa molts d'anys he defensat la necessitat de retornar a les pràctiques seculares i a la coherència del sistema lingüístic, que analitzat amb rigor científic no autoritza a res altre que el tractament de l'article dels topònims com un article normal a tots els efectes. Ja sabem que per a això caldrà vèncer algunes resistències, entre elles la d'algun lingüista atrinxerat darrere els prejudicis i sense cap altre argument que el mateix prejudici o la voluntat d'alimentar-lo. Però ara no puc aprofundir en les argumentacions, sinó que em propòs tractar un altre aspecte d'aquesta qüestió: quin és l'origen de la pràctica —i de la teoria, si n'hi ha— d'escriure els topònims amb un article diferent de l'article formal normal? On es va produir la ruptura de la tradició? Qui n'és el responsable?

Com a element contextual, estic segur que aquesta ruptura no s'explicaria sense la castellanització del país i la pèrdua consegüent de la llengua culta referencial de la tradició. Els topònims, que abans encaixaven dins la llengua perquè eren peces de la llengua, ara hi seran un element aliè que es castellanitza o es mal incrusta dins la nova llengua a partir de formes locals. Però, amb tot, per al propòsit que m'he marcat cal veure on és l'origen d'inserir topònims amb article col·loquial dins textos escrits en català formal, ço és amb article literari. Haurem d'analitzar, doncs, els textos escrits en català (amb article general literari) dels segles XVIII, XIX i XX.

En primer lloc, és essencial el català administratiu. Malgrat la imposició de l'espanyol en el XVIII, continua havent-hi una llengua administrativa catalana, escrita amb article literari, fins al segle XIX. Els notaris escriuran el seus documents en català fins a la imposició de l'espanyol per llei el 1862. I, encara que no sempre arriben fins al 1862, hi ha actes municipals i altres documents públics diversos en català. I en el camp privat trobam correspondència, contractes d'arrendament, llibres de comptes, albarans, etc. Tot aquest model de llengua practica la normalitat de l'article: ni els topònims ni cap altre element són una excepció a l'ús del literari.

Un gran contrast amb aquesta llengua administrativa, que sobreviu i resisteix en el segle XIX, entroncada amb la tradició, ens apareix en altres àmbits. La premsa va néixer en castellà, a començament del XIX, i en castellà es va mantenir sempre en aquell segle, amb unes parcel·les excepcionals on campa el llenguatge dialectal de nou encuny i on s'acull una literatura, bàsicament costumista, que va ser incapaç de bastir un model de normalitat lingüística fins al segle XX. En el Vuit-cents mallorquí la llengua culta —i sovint arcaïtzant— es refugia en el gueto de la poesia. Amb tot, en poesia o en prosa, en els pocs casos de llenguatge literari o periodístic que es resolen amb l'article literari també apareix la normalitat de l'article en els topònims. Per exemple, els escrits en llengua literària de Pere d'Alcàntara Peña (un poema seu diu "He corregut terres /

catorze anys i mig. / He trescat per Inca, / La Pobla i Llubí."¹). Caldrà esperar fins al segle XX per a trobar —i amb les limitacions que després veurem— un català amb article literari que tracti l'article dels topònims com un article "no normal".

Les primeres figures de la intel·lectualitat del Vuit-cents no tenien cap dubte sobre la qüestió. Josep Maria Quadrado a l'obra *Islas Baleares* escriu això sobre el nom de la Pobla: "Por inadvertencia, siguiendo la corriente oficial, escribía *la Puebla* en mis anteriores obras y aún en la parte histórica de la presente, en vez de *la Pobla*, como en buena ley debe ponerse"². El gran gramàtic Tomàs Forteza també és inequívoc: a la seva *Gramática de la lengua catalana*, quan tracta de l'ortografia de les lletres *b* i *v*, escriu "Nunca debe repetirse la *b*, aunque se repita en la pronunciación, p. ej.: *noble, amable, La Pobla*"³. Aquesta és una dada essencial, perquè Forteza és el principal gramàtic del segle XIX a Mallorca. Ni a Quadrado ni a Forteza, coneixedors dels documents i de la tradició literària, els va passar mai pel cap d'escriure *Sa Pobla* (ni menys *sa Pobla*) en un català normal.

Haurem d'anar al segle XX per a trobar el fenomen de l'excepció dels topònims, i serà ben avançat aquest segle quan el fet es generalitza. Segurament no hi ha un únic responsable d'aquesta nova pràctica, però sí que podem apuntar clarament a una persona clau: Antoni Maria Alcover. Tot i que Alcover, format a l'ombra de Tomàs Forteza primer i de Schädel després, va optar per la unitat de la llengua literària, l'introduïdor a Mallorca de la dialectologia també va introduir en aquella llengua literària alguna escletxa dialectalitzant. Alcover pensa que els topònims han d'anar amb article salat per la seva naturalesa, tot i que mai no ho va raonar. És el mateix que pensava de les rondalles, que no va dubtar a escriure amb llenguatge dialectal, però aquest és un tema que mereixeria un altre article.

¹ Antoni Pons Pastor, *Biografía de Don Pere d'Alcàntara Penya*, Sóller 1923, pàg. 106.

² Pablo Piferrer i Josep Maria Quadrado, *Islas Baleares*, edició de 1968, pàg. 481.

³ Tomás Forteza i Cortès, *Gramática de la lengua catalana*, tom II, Edicions UIB, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Institut d'Estudis Baleàrics, 2009, pàg. 287.

Quant als topònims, la influència d'Alcover degué ser inicialment limitada, si bé el seu punt de vista va ser reforçat a la segona meitat del segle XX pel seu continuador Francesc de B. Moll. Tanmateix, en el primer terç del segle el tractament tradicional dels topònims, amb article literari, és el que predomina clarament. Per exemple, Joan Rosselló de Son Fortesa ("Havia penjades vint-i-set guàtleres pels rostolls i mongetars de La Pobla", *En Rupit*, 1904). A *La Ciutat de Mallorca* (1906) de Miquel dels Sants Oliver no hi ha un sol topònim amb article salat (*el Molinar, el Jonquet, l'Hostalet, el Portitxol, la Torre de les Punes...*). Maria Antònia Salvà sempre va escriure *La Llapassa*. Sembla que Miquel Ferrà seguia el mateix criteri (veig que escriu *La Pobla* a una lletra de 1947 adreçada a Agustí Duran i Samper)⁴. Cal destacar especialment el model lingüístic de *La Veu de Mallorca* i *La Nostra Terra*. A la primera hi podem llegir frases com "Hem obtingut les majories absolutes a La Pobla, Porreres, Campos, Les Salines, Maria" (Joan Estelrich, *La Veu de Mallorca*, 1931)⁵. *La Nostra Terra*, feliçment reeditada fa molt poc, és un referent imprescindible: en els cinc immensos volums de l'edició esmentada la toponímia s'escriu regularment amb l'article literari, amb alguna excepció escadussera. Heus-ne ací uns quants exemples (indic l'any i la pàgina de l'edició de 2009): "El talaiot de les Païsses" (1929, 403), "Ens referim a les escoles de Bunyola, Maria de la Salut, La Pobla, Petra, [...] Manacor (Espinagar, Puig de l'Anà, Els Fangars)" (1929, 406), "Al senyor Batlle president de la Pobla, per felicitar-lo [...]" (1930, 301), "perllongant el camí veïnal de Ca els Reis a la Calobra" (Antoni Parietti, 1930, 336), "Al port de Pollença s'ha inaugurat un camp d'aterratge [...] eixir de Palma i volar damunt La Pobla i Pollença" (1933, 422), "la construcció d'uns petits ports de refugi a Cala Pi i a l'illot de La Porrassa" (1933, 423), "El funicular [...] tindrà tres castellets metàl·lics entre l'estació inferior de Ca'ls Reis, a la vora del camí de la Calobra [...]" (Antoni Parietti, 1934, 267), "A La Pobla ha acabat la sembra de les mongetes" (1934, 278), "*La Myrmica albuferensis*

⁴ Josep Massot i Muntaner, *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, pàg. 187.

⁵ *La Veu de Mallorca*, n. 14, 1931, pàg. 3.

Lomnicki de l'Albufera de La Pobla i de La Porrassa" (Guillem Colom, 1936, 417). Etcètera. Aquest és el millor català que s'escriu a Mallorca en el primer terç de segle, una referència de què no podem desentendre'ns⁶.

Després de la guerra les coses canvien. La fixació dels estereotips sobre l'article de la toponímia és en gran mesura un efecte de l'arreglada i exposició alfabètica dels topònims fetes a partir dels anys 50 del segle XX, que consignen els noms en la seva forma col·loquial. Els primers grans reculls són els de J. Mascaró Pasarius, tot i que el diccionari Alcover-Moll abans va fer aquesta tasca. Això genera en molta gent la idea que aquella forma dels reculls és l'única possible, i que aquell article és l'article "natural" del topònim. Aquesta percepció és reforçada després per la retolació moderna, que sol partir dels reculls esmentats. La retolació antiga, de dimensions escasses, solia basar-se en les formes castellanitzades (*La Puebla, el Arenal*) o sense article (*Mercadal, Alquería Blanca*). El decret de toponímia del Govern de les Illes Balears de 1987 (amb dos articles teòricament oficials), precedit d'un debat entre els experts que va agafar per sorpresa molts d'ells i que va ser dirimit salomònicament per la Secció Filològica, va tancar en fals el problema. Avui, a la llengua publicada, la toponímia és un camp on xoquen tradicions i rutines, sensibilitats, temors, voluntat de rigor i prejudicis. Els lingüistes hem de mirar de desintegrar aquests darrers, si bé, com va dir aquell, és més fàcil desintegrar un àtom.

GABRIEL BIBILONI

Publicat a *Amb bones paraules*, Palma, Lleonard Muntaner editor, 2012, pàg. 284

⁶ Podeu veure molts més exemples en el meu article "L'article dels topònims", *Randa*, 18, 1985.